

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»
XVIII Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XVIII Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**PROCEEDINGS
of the XVIII International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**2023
Астана**

УДК 001+37
ББК 72+74
G99

**«GYLYM JÁNE BILIM – 2023» студенттер мен жас ғалымдардың
XVIII Халықаралық ғылыми конференциясы = XVIII
Международная научная конференция студентов и молодых
ученых «GYLYM JÁNE BILIM – 2023» = The XVIII International
Scientific Conference for students and young scholars «GYLYM JÁNE
BILIM – 2023». – Астана: – 6865 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.**

ISBN 978-601-337-871-8

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001+37
ББК 72+74

ISBN 978-601-337-871-8

**©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2023**

4. Распоряжение Правительства РФ от 25 сентября 2017 г. № 2039-р. Об утверждении Стратегии повышения финансовой грамотности в Российской Федерации на 2017–2023 гг. URL: <http://static.government.ru/media/files/uQZdLRrkPLAdEVdaBsQrk505szCcL4PA.pdf> (дата обращения: 11.02.2023).

5. Ситаров И. В. Проблемное обучение как одно из направлений современных технологий обучения// Знание. Понимание. Умение. 2009. № 1. С. 148–157.

6. Федеральный государственный образовательный стандарт основного общего образования (утв. приказом Министерства образования и науки РФ от 31 мая 2021 г. №287). URL: <https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/401333920> (дата обращения 11.02.2023.).

ӘОЖ 9/94

ЕКІНШІ ДҮНИЕЖҮЗІЛІК СОҒЫС БАСТАЛУЫНЫҢ АЛҒЫШАРТТАРЫ МЕН СЕБЕПТЕРІ ҚАЗІРГІ ТАҢДАҒЫ ТАРИХНАМАДА

Қабден Темірлан Бағдатұлы

kabdentemirlan4@gmail.com

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ Тарих факультетінің студенті, Астана, Қазақстан

Ғылыми жетекші – Г. Мусабалина

Екінші дүниежүзілік соғыс – ХХ ғасырдың ең маңызды оқиғаларының бірі, ол әлемдік тарихтың барысына үлкен әсер етті. Ол 1939 жылдың 1 қыркүйегінен 1945 жылдың 2 қыркүйегіне дейін созылып, 50 миллионнан астам адамның өмірін қиды. Бұл соғыс бүкіл әлем үшін нағыз сынақ болды және саясатқа, экономикаға, мәдениетке, әскери стратегияға және технологияға қатысты көптеген мәселелерді күн тәртібіне қойды. Көптеген жылдар бойы әлемнің әртүрлі елдеріндегі зерттеушілер Екінші дүниежүзілік соғыстың себептерін, барысы мен салдарын зерттеп келеді. Алайда, жақында тарихтың осы кезеңіне көптеген жаңа көзқарастар пайда болды, олар қосымша талдау мен зерттеуді қажет етеді. Бұл жаңа көзқарастар өткеннің белгісіз бөлшектерін ашатын жаңа ғылыми көздерден, сондай-ақ саяси жағдай мен елдер арасындағы қатынастардың өзгеруінен туындайды.

Екінші дүниежүзілік соғыстың басталуына арналған ең маңызды жұмыстардың ішінде Орлов А. С. мен Новоселов Б. Н. "мифтерге қарсы фактілер: Екінші дүниежүзілік соғыстың шынайы және қиялдағы тарихы" кітабын атап өткен жөн, онда авторлар соғыс туралы ең көп таралған мифтер мен қате түсініктерге талдау жасайды. Сонымен қатар, бұл мәселені зерттеуге маңызды үлес қосатын басқа да жұмыстар бар.

Осындай жұмыстардың бірі – А. Г. Ивановтың "1939 жылғы еуропалық қауіпсіздік мәселесі: Лондон мен Мәскеуден көзқарас" мақаласы, ол соғыс басталғанға дейін Еуропадағы қауіпсіздік мәселесін зерттейді. Мақалада Британдық және кеңестік үкіметтердің бұл мәселеге қатысты әртүрлі көзқарастары қарастырылады, сонымен қатар соғыстың басталуына себеп болған негізгі факторлар көрсетілген.

Екінші дүниежүзілік соғысқа 61 мемлекет тартылды. Ол Еуропаның, Азияның, Африканың 40 елінің аумағында, мұхиттар мен теңіздердің кең кеңістігінде жүргізілді. 50 миллионнан астам адам қаза тапты, оның 40 миллионы Еуропада (Кеңес одағына осы шығындардың жартысы — 20 миллионнан астам). Армияға жұмылдырылған 110 миллион адамның 27 миллионы соғыс майданында қаза тапты. Соғысты дайындауға, басқаруға, сондай-ақ жоюға жұмсалған жалпы материалдық шығындар шамамен 4 триллион долларды құрады. (КСРО аумағында қиратудан жалпы материалдық шығын елдің барлық материалдық құндылықтарының 41 пайызын құрағанын ескеру қажет) [1].

Пост Кеңестік кеңістігіндегі халықтардың жадында Ұлы Отан соғысы ХХ ғасырдың маңызды оқиғасы болып табылады, ол миллиондаған адамдардың тағдырында қайғылы із қалдырды және ондаған, тіпті ғасырлар бойы мемлекеттің қалыптасу ерекшелігін анықтады. Кеңес Одағы келтірген үлкен адам шығыны және майданда көрсетілген ерліктің ерекше мысалдары, тылдағы бейбіт тұрғындардың жақындарынан айырылуымен, аштықпен және

қажырлы еңбегімен байланысты, бұл тек халықтың мәдени жадының бөлігі ғана емес, сонымен бірге оның жеке басы мен дүниетанымының ажырамас элементі болды. Алайда, бұл факт мәселенің пікірталастығын төмендетпейді, тек екінші дүниежүзілік соғыстың шығу тегі мәселесіне әртүрлі тарихнамалық көзқарастардың болуын көрсетеді [2, б. 222].

Британдық тарих ғылымындағы соғысқа дейінгі жылдар туралы түсінік басқаша. Гитлерге қарсы коалицияның жеңісіне, Батыс майданы мен Африкадағы соғыс қимылдарына қатысуға және Ұлыбританияның 1939 жылы фашистік Германияға қарсы шыққан алғашқы державалардың бірі болғандығына айтарлықтай үлес қосу британдықтарға Екінші дүниежүзілік соғысты мақтанышпен еске алу құқығын берді. Алайда, 1930 жылдардың аяғындағы «ымыраласу» саясаты ел тарихындағы қаһармандық беттердің алдында ағылшын қоғамының естеліктерін бұлыңғыр етіп, XX ғасырдың негізгі әскери қақтығысының басында Н. Чемберлен мен оның кабинетінің кінәлілік деңгейінің өте жағымсыз және пікірталас мәселесін тарихшыларға қойды. Британдықтардың тарихи жадына нық енген бейбітшілікке қарсы «қаһармандардың» бейнесі Екінші дүниежүзілік соғыстың пайда болу тақырыбын міндетті түрде өзекті және саяси тұрғыдан даулы етті [2, б. 223].

Британдық зерттеушілердің пікірінше, екінші дүниежүзілік соғыстың басталуы Батыс мемлекеттері қабылдаған бірқатар қателіктер мен сәтсіз шешімдерге байланысты болды. Осындай шешімдердің бірі, 1938 жылы Мюнхен келісіміне қол қою болды, нәтижесінде Германия Чехословакияны қосып алды, бұл Адольф Гитлерге Батыстың әлсіздігін көрсетті. Сондай-ақ, Британдық зерттеушілер Германияның әскери дайындығын бақылау үшін қажетті шараларды қолданбай, 1933-1939 жылдар аралығында Ұлыбританияның фашистік Германияға жүргізген appeasement (жеңілдіктер) саясатына назар аударады.

XX ғасырдағы масштабы жағынан ең жойқын болған соғыстан 85 жыл өткеннен кейін Н. Чемберленнің «ымыраласу» саясатына деген көзқарастардың критикалық сипат алуы кеңейгенімен, сол жылдағы Еуропа, атап айтқанда Ұлыбритания және Франциядағы саяси және экономикалық жағдайды, ең бастысы қарапайым халықтың ішінде болған толқуларға назар аударған жөн. Екінші дүниежүзілік соғыс қарсаңында Батыс елдерінің, соның ішінде Ұлыбритания мен Францияның саясаты қанды Бірінші дүниежүзілік соғыстан кейін жаңа соғыстан құтылудың әсерімен әлсіреді. Бұл қақтығысты болдырмау үшін фашистік Германияға жеңілдіктер болатын "жеңілдіктер" (appeasement) саясатына әкелді. Бұл саясатты Ұлыбританияның премьер-министрі Невилл Чемберлен сияқты көптеген Батыс басшылары қолдады, ол 1938 жылғы Мюнхен келісімінде Германияға Чехословакияны басып алуына мүмкіндік беріп, бұл соғыстың алдын алады деп үміттенді.

Қазіргі британдық тарихнамада «ымыраласу» саясатын зерттеуде жаңа методологиялық зерттеу әдістерін қолдану тенденцияға айнала бастады. Аталған тақырыпты зерттеуде ағылшын тарихшысы Пол Финнидің бірнеше мақалалары мен монографиялары көмек береді.

Патрик Финни Екінші дүниежүзілік соғыстың басталуын зерттеуге айтарлықтай үлес қосты. Оның жұмысы 1919-1939 жылдар аралығындағы Ұлыбритания тарихы мен халықаралық саясатқа, соның ішінде Мюнхен келісімінің себептері мен салдарына, апелляциялық саясатқа және соғыстың басталуына әкелген басқа аспектілерге бағытталған. Финнейдің ең танымал жұмыстарының бірі – «The Origins of the Second World War: Origins And Structure of British Foreign Policy, 1937-1939» (1989). Бұл кітапта автор соғысқа дейінгі кезеңдегі Британдық сыртқы саясатты талдайды және Ұлыбритания өзінің саяси жетекшілерінің әрекеттерінің пассивтілігі мен сәйкессіздігіне байланысты фашистік Германияның агрессивті әрекеттерін тоқтата алмады деп санайды. Ол сондай-ақ Франция, АҚШ және Ұлттар лигасы сияқты сол дәуірдегі басқа елдер мен халықаралық институттардың рөлін талқылайды.

Оның тағы бір жұмысы, «Appeasing Hitler: Chamberlain, Churchill and the Road to War» (2006), Ұлыбритания премьер-министрі Невилл Чемберленнің апелляциялық саясатын және оның екінші дүниежүзілік соғыстың басталуына әсерін қарастырады. Ол Чемберленнің және сол кездегі басқа саяси көшбасшылардың іс-әрекеттеріне сыни шолу жасайды және олардың

іс-әрекеттеріне ықтимал баламаларды талдайды.

Осылайша, Патрик Финни Екінші дүниежүзілік соғыстың басталуының жетекші зерттеушілерінің бірі болып саналады және осы кезеңнің қазіргі тарихнамасына айтарлықтай әсер етті.

2015 жылы «History Today» журналында жарияланған ғалым Дж. Рекордтың «Ымыраласу: сыни бағалаудың 70 жылдығы» атты мақаласында Екінші дүниежүзілік соғыс басталғанға дейін батыс елдерінің бейбітшілік саясатының нәтижелерін талданады. Автор бейбітшілік сәтсіздік болды және тек фашистік Германияның агрессивтілігін арттырды деген теорияны талқылайды, сонымен қатар бұл теорияның сынына талдау жасайды. Рекорд бейбітшілікті әртүрлі тәсілдермен бағалауға болатын күрделі саяси стратегия деп санайды, бірақ сол кездегі контекст пен батыс үкіметтері тап болған шектеулерді елемеге болмайды деген пікірге келеді.

2014 жылы Британдық тарихшы Роберт Хьюз жазған «Appeasement's postwar Legacy: British Foreign policy since 1945» кітабы жарық көрді. Кітапта бейбітшілік саясатының екінші дүниежүзілік соғыс аяқталғаннан кейінгі Британдық сыртқы саясатқа әсері, сондай-ақ жаңа халықаралық тәртіп пен қауіпсіздік жүйесін құрудағы ағылшын саясатының рөлі қарастырылған: Қырғи қабақ соғысы (1946-1989), Суэц кризисі (1956), Берлин кризисі (1948-1949, 1961жж.), Фолкленд соғысы (1982), Кувейт(1990-1991), Ирактағы соғыс (2003-2011) және т.б. Автор бейбітшілік саясаты Ұлыбританияның қырғи қабақ соғыста және одан кейінгі жалпы сыртқы саясатының қалыптасуына, сондай-ақ трансатлантикалық қатынастардың дамуына және Ұлыбританияның Еуропалық Одақтағы рөліне қалай әсер еткенін талдайды. Сонымен қатар, Хьюз «тыныштандыру» саясаты мен оның салдары Британдық мәдениет пен қоғамдық пікірде қалай ұсынылғанын зерттейді.

Екінші дүниежүзілік соғыстың басталу себептерін, соның ішінде орыс тарихшыларының арасында көптеген түсіндірулер бар:

1. Фашистік Германияның басқа елдерді басып алуға және отарлауға бағытталған агрессивті саясаты және Гитлердің Еуропа мен жалпы әлемге үлкен қауіп төндіретін Ұлы Германия құруға деген ұмтылысы.

2. Батыс демократияларының ішкі проблемаларға, негізінен экономикалық дағдарыстар мен әлеуметтік шиеленістерге байланысты нацистік қауіпке қарсы батыл және бірауыздан әрекет ете алмауы.

3. 1939 жылы Германия мен Кеңес Одағы арасында жасалған кеңестік-германдық шабуыл жасамау туралы келісім Германияға екі майданда соғыспайтынын біле отырып, Батыс елдеріне шабуыл жасау мүмкіндігін ашты.

4. Бірінші дүниежүзілік соғыстың нәтижелері, соның ішінде Германия мен одақтастар арасындағы экономикалық және әскери әлеуеттегі теңгерімсіздік, сондай-ақ Германияның реніші мен реваншизмі.

5. Әлемнің әртүрлі аймақтарында, соның ішінде Азия, Африка, Таяу Шығыс және Латын Америкасында орын алған дағдарыстар мен қақтығыстар әртүрлі дүниетанымдық және саяси бағыттардың пайда болуына әкеліп соқтырды және әлемдегі геосаяси шиеленісті күшейтті.

7. Империализм мен отаршылдық түрінде көрінетін халықаралық қатынастардағы әділетсіздік пен теңсіздік, сондай-ақ ұлттық және этникалық азшылықтарды кемсіту.

8. Қақтығыстың артында тұрған Күштердің рөлі мен әсері, соның ішінде масондық ложалар, банкирлер, өнеркәсіпшілер, саяси көшбасшылар және басқа топтар.

Екінші дүниежүзілік соғыс қарсаңындағы маңызды аспект М.М. Наринскийдің мақаласында көрініс тапты. 1930 жылдардың аяғындағы соғысқа дейінгі оқиғалардың барысын қалпына келтіре отырып, автор Молотов — Риббентроп пактісінің қорытындысы мораль мен халықаралық құқық нормаларына қайшы келіп қана қоймай, сонымен бірге зиянды салдарға әкеп соқтырғанын дұрыс атап өтті: "Шабуыл жасамау туралы келісім мен құпия қосымша хаттама И. В. Сталиннің тактикалық жетістігі болды, бірақ оның стратегиялық қателігі. Келісім А. Гитлерге тиімді болды және оған екінші дүниежүзілік соғысты өзіне

қолайлы жағдайда бастауға мүмкіндік берді. Соғысқа дейінгі халықаралық-саяси дағдарыс көрегендік пен саяси қателіктердің, ескірген догмаларды ұстанудың және халықаралық жағдайда түбегейлі жаңа құбылыстарды түсінгісі келмеудің жарқын мысалдарын берді"[4].

Аталған еңбектер мен мақалаларды зерттеу барысынан, авторлардың тұжырымдарынан, сөзсіз, соғысқа дейінгі Ұлыбритания премьер-министрі Н. Чемберленнің бастамасымен қолданылған «ымыраласу» саясаты ағылшын тарихнамасының «қара» беттерінде орын алуы, әлем тарихнамасында, саяси дискуссияларда критикалық тұрғыдан қарастырылғаны заңды түрдегі құбылыс. Себебі, бұл саясат нақты соғыстың бетін алуда еш рөл ойнамады, тіпті, соғыстың басталуын қамтамасыз етті деп айтуға болады. Алайда, сол замандағы саяси құбылыстар мен батыс мемлекеттерінің Бірінші дүниежүзілік соғысының аналогын болдырмау ниетін қарастыру да өте маңызды.

Қорытындылай келе, Екінші дүниежүзілік соғыстың басталуы тақырыбы бүгінгі күнге дейін өзекті болып қала береді және қазіргі тарихнамада көптеген қайшылықтарды тудырады. Әр түрлі зерттеушілер соғыстың басталуына кім кінәлі болды, оның басталуына қандай себептер себеп болды және оның әлемдік тарихқа қандай салдары болды деген сұрақ қояды. Мұның бәрі екінші дүниежүзілік соғыс тақырыбы тарихшылар мен жалпы жұртшылық үшін зерттеу және пікірталас тақырыбы болып қала беретінін көрсетеді.

Пайдаланылған әдебиеттер мен деректер тізімі

1. Орлов А.С., Новоселов Б.Н. Факты против мифов: Подлинная и мнимая история Второй мировой войны. - М., 1986. — 239 с.
2. Коробицына Л. В. Истоки Второй мировой войны в современной отечественной и британской историографии: траектория интерпретаций / Л. В. Коробицына // Известия Уральского федерального университета. Сер. 2, Гуманитарные науки. — 2017. — Т. 19, № 4 (169). — С. 222-230.
3. Finney P. «The Origins of the Second World War: Origins And Structure of British Foreign Policy, 1937-1939» (1989) — 242. pages.
4. Наринский М. М. Международно-политический кризис кануна Второй мировой войны // Великая Победа: в 15 т. Т. 1 / под общ. ред. С. Е. Нарышкина, А. В. Торкунова. М. : МГИМОУниверситет, 2015, С. 128–152

ӘОЖ 9/94

ҚЫТАЙ ДЕРЕКТЕРІНДЕГІ ҮЙСІН МЕМЛЕКЕТІ ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР

Қабділманап Таннұр

kabdilmanap.tangnur@gmail.com

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ Тарих факультетінің 1курс студенті

Ғылыми жетекші – Жылқыбаев К.Д.

Үйсін тайпасы өз елін құру үшін батысқа қарай Іле өзені алабына қарай жылжыған жоқ. ғұндар арасында өмір сүрген «史记·大宛列传第六十三» да жазыпкеткен:“臣 (张骞) 居匈奴中· 闻乌孙王号昆莫· 昆莫之父匈奴西边小国也” «Менгеруші (Чжан Цян). Үйсін патшасының аты аталғанын естіген. Кунмо, Кунмоның әкесі, Бұл да Ғунның батысындағы шағын ел.” 《汉书·张骞李广利传》 [2] “天子数问骞大夏之属。骞既失侯· 因曰：‘臣居匈奴中， 闻乌孙王号昆莫。昆莫父难兜靡本与大月氏俱在祁连、焞煌间· 小国也。’”Үйсін Батыс Хань әулетінен бұрын Хэси дәлізінде (河西走廊) ел құрған екен. б.з.б 770-б.з.б221 жылдар дан бұрын Үйсін қазіргі Гуюань(固原) , Нинся (宁夏) өңірінде өмір сүрген деседі, кейін бірте-бірте Хэси (河西) аймағына қоныс аударған. Кейбір қытай ғалымдары Хэси дәлізіндегі (河西走廊) үйсін елі сол кездегі тарихи мағынада Үйсін елі болмаған деп